

УДК 334:336.77:332.1(477)

Щербан М.Д.*викладач кафедри економіки та підприємництва
Карпатського інституту підприємництва
ВНЗ «Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»*

ФАКТОРИ, ЩО ГАЛЬМУЮТЬ РОЗВИТОК КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ НА ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ

Стаття присвячена дослідженню факторів, що гальмують розвиток системи кредитної кооперації на загальнонаціональному та регіональному рівнях. Проблеми загальнонаціонального характеру певним чином є результатом негативного впливу фінансової кризи, недосконалості нормативно-правового регулювання, недоплат роботи державного органу нагляду за діяльністю кредитних кооперативів, відсутності єдиної урядової антикризової політики, низький кадровий потенціал галузі. З тексту статті випливає, що проблеми регіонального характеру пов'язані із закритістю інформації про діяльність кредитних кооперативів в регіоні та адекватної методики оцінки їх фінансового стану, відсутністю можливостей звернення споживачів небанківських фінансових послуг безпосередньо до представництва Органу нагляду в регіоні, допуску до роботи на керівних посадах осіб, що не мають фахової освіти та мають негативну ділову репутацію.

Ключові слова: кредитна кооперація, регіон, Нацкомфінпослуг, кредитний кооператив, регулювання.

Щербан М.Д. ФАКТОРЫ, ТОРМОЗЯЩИЕ РАЗВИТИЕ КРЕДИТНОЙ КООПЕРАЦИИ В УКРАИНЕ НА ОБЩЕГОСУДАРСТВЕННОМ И РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЯХ

Статья посвящена исследованию факторов, которые тормозят развитие системы кредитной кооперации на общенациональном и региональном уровнях. Проблемы общенационального характера являются результатом отрицательного влияния финансового кризиса, несовершенства нормативно-правового регулирования, несовершенства работы государственного органа надзора за деятельностью кредитных кооперативов, отсутствия единой правительственной антикризисной политики, низкого кадрового потенциала. Из текста статьи вытекает, что проблемы регионального характера связаны закрытостью информации о деятельности кредитных кооперативов в регионе и адекватной методике оценки их финансового состояния, отсутствием возможностей обращения потребителей небанковских финансовых услуг непосредственно к представительству Органа надзора в регионе, допуском к работе на руководящих должностях лиц, которые не имеют специального образования и имеют отрицательную деловую репутацию.

Ключевые слова: кредитная кооперация, регион, Нацкомфинуслуг, кредитный кооператив, регулирование.

Scherban M.D. FACTORS IMPEDING THE DEVELOPMENT OF CREDIT COOPERATION IN UKRAINE AT NATIONAL AND REGIONAL LEVELS

The article investigates those factors that impede the development of the system of credit cooperation at national and regional levels. The problems of national character somehow are results of the negative impact of the financial crisis, imperfect legal regulation, infirm work of public supervisory authority of credit cooperatives, lack of a unified government anti-crisis policy, low human resources potential in the field. The article shows that regional problems are connected with the information closure on credit cooperatives' activities in the region and adequate methodology for assessment of their financial situation, lack of possibilities for consumers of non-bank financial services to appeal directly to the supervisory Body representative in the region, access to managerial work persons with no special education and negative business reputation.

Keywords: credit cooperation, region, State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine, credit cooperative, regulation.

Постановка проблеми. Кредитна кооперація у сучасних умовах є важливим інструментом фінансової підтримки розвитку національного господарства. Саме кредитні кооперативи були єдиними, що продовжили кредитування населення у посткризовий період 2009–2010 рр. Все це відбувалося на фоні припинення банківського кредитування споживчих та інших потреб населення. Водночас діяльність кредитних кооперативів гальмується великою кількістю проблем, які необхідно розподілити на ті, що мають загальнодержавний рівень, і ті, що належать до регіонального. Виділення конкретних проблем дозволить виокремити та розробити конкретні заходи щодо їх вирішення та сприяти подальшій інтеграції небанківських фінансових установ у європейський економічний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування теоретичних засад кредитної кооперації зробили у своїх наукових працях А.М. Андиферов, С.Г. Бабенко, Ф.В. Горбонос, К.А. Пажитнов, М.І. Туган-Барановський, Л.Є. Файн, О.В. Чайнов, М.Ф. Шкляр.

Економіко-організаційним та правовим аспектам діяльності кредитних спілок присвячено наукові до-

робки І.Л. Бубнова, В.В. Гончаренка, О.І. Гриценко, П.М. Козинця, Н.М. Космачової, А.Я. Оленчика, А.А. Пожара, В.П. Хомутенко, А.А. Стадника, В.В. Черней та інших.

Однак на даний час відсутні дослідження присвячені проблематиці функціонування кредитних кооперативів у регіонах України. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження функціонування цих небанківських фінансових установ у регіоні та виділення основних факторів гальмування їх розвитку.

Постановка завдання. Метою наукового дослідження є визначення факторів, що гальмують розвиток кредитної кооперації в Україні в посткризовий період. Об'єктом дослідження є кредитна кооперація України як невід'ємний сегмент регіональної економіки. Предметом дослідження виступають практичні аспекти розвитку кредитної кооперації на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Кризові явища, що охопили економіку України у 2008–2009 рр., у т.ч. і сегмент кооперативного кредитування, вказали на суттєві проблеми функціонування кредитних кооперативів. Серед таких проблем варто виділити такі:

1. Фінансова криза породила паніку серед вкладників кредитних кооперативів, що спричило суттєве скорочення депозитного портфелю цих фінансових установ. Так, за період 2008–2013 рр. вклади на депозитних рахунках КС скоротилися на 66,3%, а кількість вкладників скоротилася на 75,4%, причому кредитний портфель скоротився на 57,8%. Такі зміни призвели до дисбалансу кредитного та депозитного портфелю КС. Панічні настрої 2008–2009 рр. були підсилені прийняттям НБУ Постанови про заборону дострокового зняття депозитів Держфінпослуг Рішення про мораторій на зняття депозитів.

Водночас заяви керівництва МВС України про злочинний характер роботи кредитних кооперативів та необхідність заборони роботи таких установ спричинили невідому втрату населення України до кредитних кооперативів, навіть тих, що сумлінно дотримувалися принципів кооперативного кредитування. Посилило ажіотаж навколо діяльності КС і різного роду викривальні статті у ЗМІ, які розкривали гучні скандали навколо деяких КС, у яких зникли як кошти вкладників, так і керівництво фінансових установ, в результаті чого потерпіли і нормально функціонуючі кредитні кооперативи [4, с. 143].

2. Певна частина кредитних кооперативів залежить від комерційних банків з низку причин. Однією із причин є розміщення КС України у 2013 р. 830,1 млн грн на рахунках у банках. Окрім того, деякі кредитні кооперативи були засновані за негласної участі комерційних банків з метою залучення збережень населення і розміщення їх у подальшому на рахунках банківських установ. Тобто зростання проблем у КБ одночасно тягнуть за собою проблеми і в КС і, як наслідок, для пайовиків фінустанов.

3. Функціонування в реаліях України «псевдоспілок», або т.з. «схемних» кредитних кооперативів, діяльність яких не має нічого спільного з діяльністю класичних кредитних кооперативів. Їхня діяльність в основному була спрямована на фінансування власного бізнесу засновників (в основному ріелторського). Водночас на ринку функціонували і класичні фінансові піраміди.

4. Відсутність чітких критеріїв щодо віднесення кредитних спілок до «схемних». На даний час існують лише індикатори, сформовані на основі спостережень Нацкомфінпослуг, що можуть свідчити про можливі зловживання у кредитній спілці [7, с. 238].

Одним із індикаторів, що може свідчити про незаконну діяльність кредитних кооперативів, є надзвичайна ліберальність видачі кредитів, при якій службовці фінансової установи не цікавляться доходами клієнтів, не вимагаючи від потенційного позичальника довідки про доходи. За такими діями керівників КС може ховатися мета обману клієнтів та майбутнє їх зникнення разом з внесками учасників [7, с. 239].

5. Відсутність створення в Україні єдиної системи кредитних бюро, яка змогла б акумулювати та надавати інформацію кредитним спілкам – запитувачам інформації про кредитну історію потенційних позичальників. Свого часу НАКСУ виступила засновником кредитного бюро АТ «Міжнародне бюро кредитних історій» і переважна більшість її членів активно використовують послуги кредитного бюро. Водночас більшість учасників системи кредитної кооперації, у т.ч. і найбільші її учасники, не є членами цієї СРО й отримують інформацію від даного бюро. Відсутність об'єктивної інформації про кредитну історію позичальників у централізованому вигляді позбавляє КС можливості всебічно оцінити кредитний ризик та надати об'єктивну характеристику потенційному пози-

чальнику. Це, у свою чергу, підвищує ризик неповернення виданого кредиту.

6. Кредитні спілки не беруть участь у системі гарантування вкладів. За увесь час існування кредитних спілок на фінансовому ринку України так і не було утворено загальнодержавної системи гарантування внесків членів кредитних спілок, як це має місце відносно вкладників банків. Обговорення даного питання на всіх владних рівнях протягом останніх років, незважаючи на кризові умови, не призвело до прийняття відповідних законодавчих змін [7].

В Україні з 2005 р. обговорюється питання створення Фонду гарантування вкладів кредитних спілок, однак зареєстровано лише два проекти щодо можливого запровадження системи гарантування вкладників кредитних кооперативів. Один із них (№ 3265) передбачає обов'язкову участь кожної спілки в ньому. На думку автора, таке положення є хибним, адже здійснює тиск на кредитну установу щодо участі у цьому утворенні. На думку автора, добровільність участі КС з одночасним розголошенням цієї інформації серед учасників системи кредитної кооперації. Адже, якщо КС не буде учасником Фонду, малоймовірно, що до неї звертатимуться пайовики для відкриття вкладів. Учасники ж Фонду зможуть наращувати депозитний портфель і фінансові ресурси КС. Інший проект (№ 10519) пропонує приєднатися кредитним кооперативам до діючого Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Враховуючи те, що загальний депозитний портфель КС України станом на початок 2014 р. складає 1,3 млрд грн, що відповідає зобов'язанням перед фізичними особами комерційного банку П групи за класифікацією НБУ. Тому на думку автора та інших науковців [2] приєднання кредитних кооперативів суттєво не порушить фінансову стабільність Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

7. Відсутність у законодавстві України можливості отримання кредитними кооперативами рефінансування з іноземних джерел (ЄБРР, WOCSSU). Така можливість дозволила б посилити не тільки фінансовий стан проблемних спілок, але й одночасно підвищити довіру населення до цієї групи кредитних установ.

8. Низький рівень кредитування села, що є основним видом діяльності даних фінансових установ за кордоном. Лише 2,6% активів, наданих у кредит членам спілки – це безпосередньо кредити для ведення фермерських та особистих селянських господарств. І лише 8% малих і середніх підприємств у сільській місцевості користуються послугами кредитних спілок [5].

9. Законодавчі обмеження для надання кредитів юридичним особам. Відповідно до чинного законодавства на сьогодні кредитні спілки не мають права надавати позики юридичним особам. Це є серйозною перешкодою для розвитку сільського малого та середнього бізнесу та кредитування сільськогосподарського виробництва в сільській місцевості.

10. Недостатнє та використання недовірливих заходів регулювання ринку. Слабке регулювання ринку сприймається кредитними спілками в якості основної перешкоди, що призводить до високого рівня фрагментації ринку та створення можливостей для шахрайства і використання схем мінімізації податків. Класичні кредитні спілки страждають від втрати репутації після кожної справи про банкрутство «проблемних» кредитних спілок.

11. Відсутність узгодженої з банківським сектором єдиної антикризової політики. Однобічність реакцій та різноспрямованість роботи НБУ та На-

цкомфінпослуг лише поглиблюють кризові явища на фінансовому ринку України. Так, від неадекватної фінансової політики регулятора – відміна мораторію на видачу вкладів тільки для кредитних спілок, який для банків діяв у 2009 р. – на фоні повної відсутності навіть теоретичної можливості рефінансування, потерпав від жорстоких адміністративних умов лише ринок кредитної кооперації. Така недбалість і недомовленість керівництва НБУ та ДФП негативно відобразилися на ліквідності та платоспроможності кредитних спілок, які і так не могли боротися з банками за вкладників та позичальників. І тому неспішність у вирішенні цієї проблеми створила великі ризики в системі, яких сьогодні ще не видно, однак проявляється у майбутньому.

Нацкомфінпослуг не має фінансових можливостей для підтримання ліквідності кредитних спілок шляхом надання їм рефінансування або стабілізаційних кредитів. Крім того, якщо Національний банк проводить з банками операції прямого РЕПО з державними облігаціями України, то кредитні спілки відрізані від цієї можливості, при тому, що вони, аналогічно банкам, мають право розміщувати свої активи в державні цінні папери (облігації внутрішньої державної позики).

12. Використання кредитних кооперативів для ухилення від оподаткування. Сьогодні кредитні кооперативи користуються податковою пільгою й не платять ПДВ, що дозволяє використовувати ці установи в схемах з мінімізації оподаткування. Так, КС акумулює прибуток і виводить його, замовляючи фіктивні послуги, наприклад маркетингові. Більшість таких псевдокооперативів навіть не перебувають за місцем своєї реєстрації.

13. Відсутність діалогу з лідерами ринку Це одна із найважливіших проблем ринку, бо представники ринку знають про них більше зсередини, а не громадськість чи державні посадовці. На відміну від НБУ, який регулярно збирає лідерів банківського ринку, проводить закриті засідання після яких з'являються банківські антикризові програми та рефінансування, Нацкомфінпослуг не проводить такі заходи із залученням всіх СРО – НАКСУ, ВАКС та ПЗВ. До цих консультацій не було залучено також висококласних фахівців цієї сфери, Громадської ради при Нацкомфінпослуг.

14. Неможливість вкладників – членів КС вимагати повернення своїх вкладів через процедуру визнання її неплатоспроможною і порушувати справу про банкрутство. Адже правове положення членів кредитної спілки, яке визначене законодавством, вказує, що грошове зобов'язання кредитної спілки з повернення внеску (вкладу) не може зараховуватися до складу грошового зобов'язання, яке дає право на звернення громадянина до господарського суду з заявою про визнання боржника – юридичної особи банкрутом, оскільки таке зобов'язання боржника виникло з участі (членства) громадянина у кредитній спілці (юридичній особі).

15. Низький рівень компетентнісних характеристик працівників КС. Це проявляється через недостатній якісний рівень професійного середовища, що виявляється у невисокій кваліфікації персоналу спеціалізованих фінансових установ, який пов'язаний з нестачею відповідних навчальних закладів або недосконалістю навчальних програм для розв'язання цієї проблеми в регіонах України. Так, в Україні проводиться підготовка магістрів за спеціалізованою програмою «Менеджмент фінансових установ» лише у Харківському національному економічному університеті ім. С. Кузнеця. Переважна більшість

ВНЗ України здійснюють підготовку бакалаврів та магістрів за напрямками та спеціальністю «фінанси і кредит» в яких не передбачено спеціалізованої нормативної дисципліни, що присвячена особливостям функціонування системи кредитної кооперації.

16. Інформаційна закритість ринку кредитної кооперації. Так, відповідно до чинного законодавства, кредитні кооперативи щорічно повинні публікувати свої бухгалтерські звіти та аудиторський висновок у ЗМІ. Однак невелика кількість КС України розміщує цю інформацію на своєму сайті чи у спеціалізованому журналі «Україна-бізнес». Однак навіть формально виконавши вимогу законодавця, для зовнішнього користувача бухгалтерська звітність КС не дає можливості адекватно оцінити фінансово-економічний стан кооперативу. Для цього необхідно оцінити інформацію, що міститься у спеціальній звітності кредитних кооперативів, які вони подають до Нацкомфінпослуг. Однак ця звітність є максимально закритою як для зовнішнього користувача, так і самого пайовика.

Нині кредитна кооперація України розвивається як на державному, так регіональному рівнях. Тому, окрім проблем загальнодержавного характеру, існують проблеми і на регіональному рівні.

До чинників, що гальмують розвиток кредитної кооперації в регіоні, варто віднести наступні. Одна група чинників пов'язана з діяльністю кредитних кооперативів ц регіоні. Нині у регіонах України присутні як зареєстровані в регіоні кредитні кооперативи, так й інші КС, що проводять свою діяльність через розгалужену філійну мережу. На думку автора, присутність КС інших регіонів, з одного боку, покриває потреби споживачів фінансових послуг, підвищують конкуренцію на ринку, тим самим сприяючи зниженню кредитних ставок. З іншого боку, діяльність філій не завжди сприяє соціальному та економічному розвитку регіону в силу таких причин:

- діяльність філій КС здійснюється за чіткими вказівками центрального офісу, що не завжди спрямовує залучені кошти від вкладників регіону у її економіку, таким чином збільшуючи диференціацію розвитку регіонів;

- кредитні кооперативи, в більшості випадків формують широку мережу безбалансових структурних підрозділів, які не відображені ні у спеціальній звітності кредитних кооперативів, ні у Державному реєстрі фінансових установ України. Це призводить до того, що при вирішенні проблемних питань пайовики повинні звертатися до центральних офісів КС, що можуть бути розміщені на сотні кілометри від місця проживання пайовиків.

Іншою проблемою є відсутність якісного кадрового забезпечення діяльності кредитних кооперативів та їх структурних підрозділів у регіонах. Кількість структурних підрозділів у 2014 р. досягла 614 одиниць, кількість КС складала 17, а вузи Закарпаття не здійснюють відповідну підготовку спеціалістів у сфері кредитного кооперування. У навчальних планах вузів Закарпаття, що здійснюють підготовку фахівців за напрямом та спеціальністю «фінанси і кредит» (ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Мукачівський державний університет, Ужгородський інститут Київського національного торгово-економічного університету, Карпатський університет ім. св. Кирила та Мефодія), не надано спеціальних дисциплін, які змогли б поглибити знання студентів у сфері кредитної кооперації.

До керівництва кредитних спілок регіону та структурних підрозділів допускаються особи без від-

повідної освіти та з сумнівною репутацією, відбувається залучення до роботи осіб за родинними зв'язками, що в цілому дозволяє керівникам КС використовувати фінансову організацію для особистого збагачення. Так, керівником збанкрутілої КС «Централь-старт» була особа за фахом лікар, а головним бухгалтером та спеціалістами з оцінки кредитного ризику були родичі цієї особи [1].

Одним із вагомих чинників, що не сприяє підвищенню довіри населення регіону до діяльності кредитних кооперативів, є відсутність доступу до інформації про діяльність кредитних кооперативів регіону, присутність на ньому КС інших регіонів, кількість структурних підрозділів та їх розміщення.

У статистичному щорічнику Закарпаття розміщена інформація лише стосовно кількості присутніх у ЄДРПОУ кредитних спілок. Кредитні кооперативи не зацікавлені у прозорості їх діяльності. Попри існування де-юре Закарпатської асоціації КС, до якої повинні були б долучитися більшість закарпатських КС, де-факто цієї асоціації не існує, жодної інформації про її діяльність за останні 5 років автором не знайдено.

Проаналізувавши розміщення фінансової інформації кредитними кооперативами Закарпатської області у відкритому доступі, автор робить висновок, що за період 2011–2013 рр. із 17 зареєстрованих у Державному реєстрі фінансових установ України КС тільки 10 мають свою інтернет-сторінку, на якій розміщена інформація, визначена законодавством (бухгалтерська), і тільки КС «Хосен» виклала у вільний доступ спеціалізовану звітність фінансової установи.

Незважаючи на те, що кредитні кооперативи, відповідно до чинного законодавства, надсилають Нацкомфінпослуг форму спеціальної звітності «Звітні дані про діяльність відокремлених структурних підрозділів кредитної спілки» (Додаток 8), у якій зазначені залучені та розміщені кошти структурним підрозділом кредитного кооперативу, електронна форма цієї звітності не формується, а отже, і не обробляється з метою визначення регіональної специфіки роботи цих фінансових установ. У свою чергу недоліком цього звіту те, що у ньому зазначені надходження та розміщення коштів пайовиків тільки балансових структурних підрозділів кредитних кооперативів, тому в загальному можна зробити висновок про невідповідність даних звіту справжнім тенденціям у системі кредитної кооперації України, у т.ч. її регіонів. Тобто можна констатувати про повну відсутність адекватної відкритої статистичної інформації про діяльність кредитних кооперативів у регіонах України.

Окрім того, на даний час вітчизняними науковцями та практиками не приділено достатньої уваги розробці адекватної методики оцінки фінансового стану кредитних кооперативів, враховуючи особливості їх діяльності через мережу структурних підрозділів, рейтингової оцінки кредитних кооперативів регіону на основі аналізу широкого масиву інформації.

Надзвичайно актуальною у посткризовий період є проблема забезпечення контролю за діяльністю кредитних спілок та їх структурних підрозділів у регіоні. На даний час контроль за діяльністю усього небанківського фінансового ринку здійснює єдиний виїзний працівник Нацкомфінпослуг, на якого покладено здійснювати перевірку 27 зареєстрованих у регіоні фінансових установ та 170 їх структурних підрозділів, що не може бути ефективно здійснено в силу відсутності достатніх людських ресурсів.

Водночас відсутність обласного відділу Нацкомфінпослуг у регіонах України призводить до неможливості адекватного захисту прав споживачів ринку небанківських фінансових послуг, адже при порушенні їх прав останні повинні звертатися у Головний офіс Нацкомфінпослуг, розміщений у столиці.

На думку автора, створення представництва Нацкомфінпослуг у обласному центрі Закарпаття дозволило б підвищити ефективність державного регулювання даної сфери, швидко реагувати на нові виклики на ринку небанківських фінансових послуг, а також сприяти підвищенню довіри населення до цієї сфери небанківського фінансового ринку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, систематизація характеру проблем у системі кредитної кооперації дозволить знайти перспективні напрями подальшого розвитку кредитної кооперації України на загальнодержавному та регіональному рівнях. Подальші розвідки повинні спрямовуватися на конкретизацію заходів досягнення сталого розвитку аналізованого сегмента небанківських фінансових послуг у посткризовий період.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Відкритий лист спостережної ради та ініціативної групи вкладників КС «Централь-Старт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mediacentr.info/criminal/vidkritij-list-sposterezhojji-radi-ta-iniciativnojji-grupi-vkladnikov-ks-central-start-prokuratura_35803#sthash.owY8Han7.dpuf.
2. Волкова О.Г. Система кредитної кооперації України: сучасний стан та напрями розвитку.
3. Гончаренко В.В. Вплив світової економічної кризи на діяльність кредитних спілок України / В.В. Гончаренко, О.Л. Климко, А.А. Пожар // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4, Т. 4. – С. 141-144.
4. Михайлюта С.Л. Кредитні спілки України в розрізі актуальних проблем соціально-економічного розвитку України // Фінансовий простір. – № 4(8). – 2012. – С. 49-53.
5. Непочатенко О.О. Кредитування сільськогосподарських товаровиробників на основі диверсифікації фінансових послуг // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 61-66.
6. Подальші перспективи розвитку кредитної кооперації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://credits.zp.ua/2011/06/podalshi-perspektivi-rozvitku-kreditno%D1%97-kooperaci%D1%97/>.
7. Черней В.В. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні : монографія / В.В. Черней. – К. : ЦУЛ, 2014. – 456 с.